

Současný stav reliktů zaniklých středověkých osad a jejich plužin na Dražanské vrchovině

ERVÍN ČERNÝ

Cílem tohoto příspěvku je upozornit na ničení reliktů zaniklých středověkých osad (ZSO) a jejich plužin, způsobeném v posledních 40 letech moderní agrotechnickou praxí, zanedbáváním lesů a jejich kořistným využíváním. Výsledky tohoto ničení a poškozování se projevují na reliéfových stopách po středověkých usedlostech, které umožňovaly určit půdorys a typ dotyčné zaniklé vesnice, a na reliéfových stopách po parcelách a záhonech zaniklých středověkých plužin. Stopy této vyhlazovací činnosti je možno zjistit např. na Dražanské vrchovině na ploše 650 km², na níž máme zdokumentováno 54 ZSO.

Doposud zcela nebo více či méně patrné půdorysy některých ZSO, situovaných na úbočích nebo hranách travnatých žlíbků, byly narušeny nebo zničeny zarovnáváním žlíbků nebo snášením jejich hran buldozery a následnou hlubokou orbou.

Podobným způsobem jsou ničeny kupovité vyvýšeniny po zaniklých středověkých usedlostech v lučních potočních nivách a na jejich vyvýšených okrajích. S tímto jevem se setkáváme výhradně v lučních prostorách.

V lesních terénech zůstávají reliktů ZSO prozatím nedotknuty.

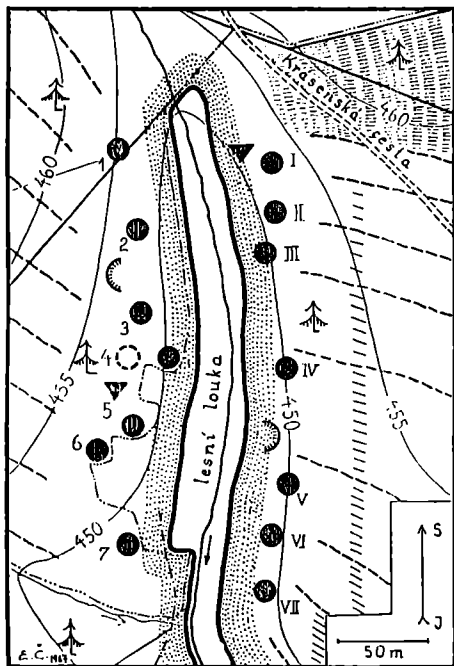
Rozdělíme-li našich 54 ZSO podle stupně dochovalosti jejich půdorysu, tak největší skupinu tvoří ZSO, jejichž půdorys se nedochoval (tab. 1). Je jich 22, což odpovídá 41 % z celkového počtu ZSO. Většina z nich se nalézá v dnešních polních katastrech, v nichž se odedávna provádí orba. Jsou to: Beňátky, Budonice, Češkovice, Dvorce, Harbech, městečko Holštejn, Hošperk, Chmelík, Jablonsko (na jehož místě je Suchý), Lhota (na jejímž místě je Karolín), Lip na, Mechlov (v lesní trati), Novošice, Nové Dvory, Neznámá u Boskovic, Neznámá u „Otylky“, západní polovina Podomí, Podolí, Skalahovská Lhota, Sokolí, Stř brnsko, Žižlavice.

Druhou skupinu tvoří 16 ZSO (= 29,6 %), jejichž půdorys se dodnes dochoval celý (tab. 1). Jsou vesměs situovány v lesních terénech. Jsou to: Bezděčice, Bouchenec, Hamlíkov, Holíkov, Jesenec, Lhota u Březiny, Neznámá u Bejčkovy hráze, Neznámá na Kněží hoře, Neznámá u Vaňkouše, Ovčinec (obr. 1), Polom, Přivýšina, Stryelech, Valdov, Valkounov, Vilémov.

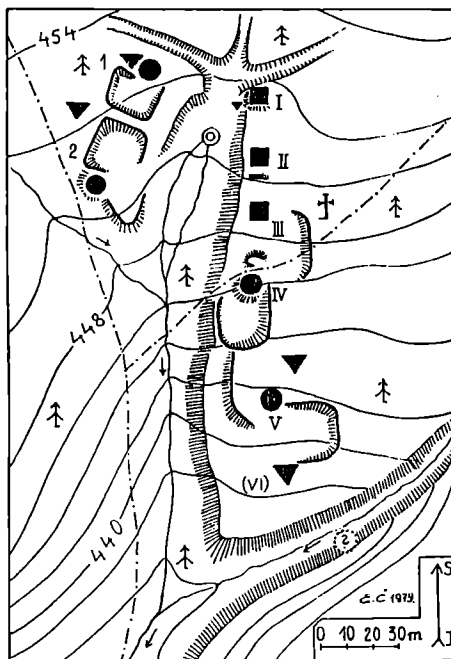
Tab. 1. Stav půdorysů 54 ZSO k roku 1990

22 = 41 %	nedochované
16 = 29,6 %	dochované celé
9 = 16,6 %	dochované zčásti
7 = 12,8 %	zničené po r. 1950

Třetí skupinu tvoří 9 ZSO (= 16,6 %), jejichž půdorys je dochován jen z části (tab. 1). Jsou situovány v lesích a jejich půdorys byl narušen lesní školkou nebo později založenou pluzinou, která opět zanikla, nebo jsou situovány na okraji lesa a na zničené části se rozkládají dnešní pole nebo louka. Jsou to: Bohdalůvka, Budkovany, Gadišina, městečko Hrádek, Lhota (v katastru Vážan — obr. 2), městečko Schreynern, Svinovy (= Suchov?, Hostěvsko?), Típeček a Vaňkouš.

Obr. 1. Úplně zachovaný půdorys zaniklého Ov-ětina.

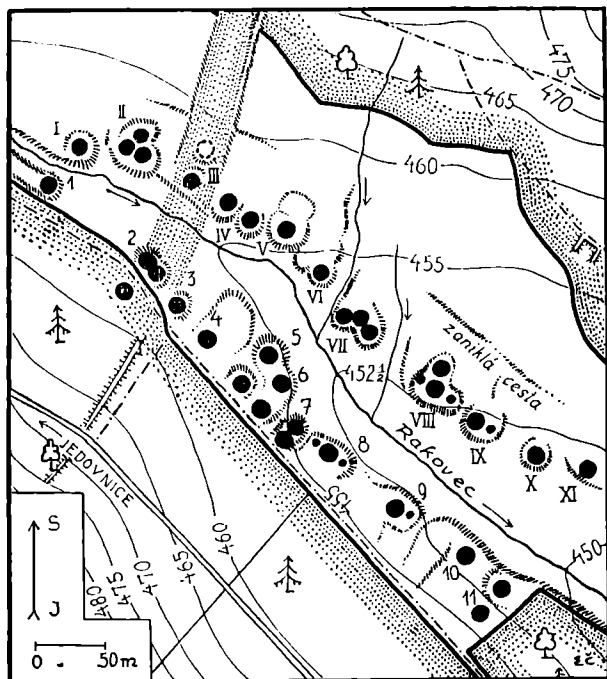

Obr. 2. Částečně zachovaný půdorys zaniklé vsi Lhota u Vážan.

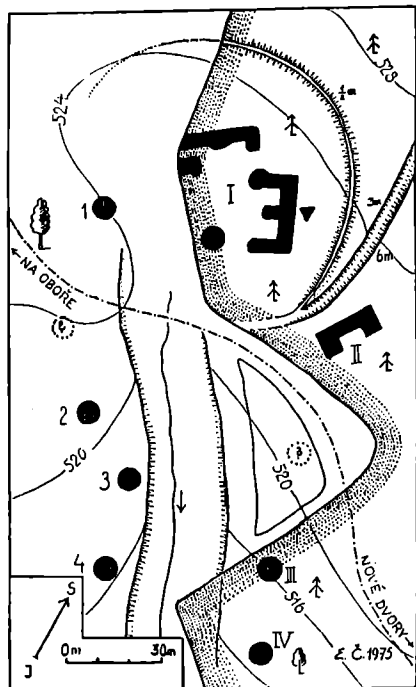
Čtvrtou skupinu tvoří 7 ZSO (= 12,9 %), jejichž původně celý nebo částečný půdorys byl v posledních 30—40 letech zničen zčásti nebo zcela (tab. 1). Důvodem zničení v pěti případech byla přeměna lučního terénu v ornou půdu. Do této skupiny patří podskupina: Bystřec a Neradice, podskupina: Loučka, Maršín a Svatoňůvka a podskupina: Housko a Neznámá Ves u Boskovic.

V první podskupině u Bystřece a Neradic šlo o až donedávna zachovaný celý půdorys. V případě Bystřece byla severovýchodní část půdorysu takřka před očima archeologů místním zemědělským družstvem před 5 léty zorána, poseta jetelinou a dále ponechána jako louka (obr. 3). U Neradic byla západní řada reliktů podél hrany travnatého žlíbku před asi 25 roky družstevníky rozorána a je využívána jako pole (obr. 4). Navíc ve vzdálenosti necelých 100 m od zaniklé Bystřece byl dosud nerozluštěný antropogenní útvar sestávající z dvou paralelních valů, vysokých 2,5 m, dlouhých 15 m a od sebe vzdálených 10 m, lesní správou pomocí buldozeru z poloviny srovnán se zemí, aby prý byl vytvořen prostor pro točnu lesní cesty (obr. 5).

V druhé podskupině ZSO: Loučka—Maršín—Svatoňůvka šlo až donedávna o zčásti zchovalý půdorys, který byl však recentní orbou zcela zničen, takže

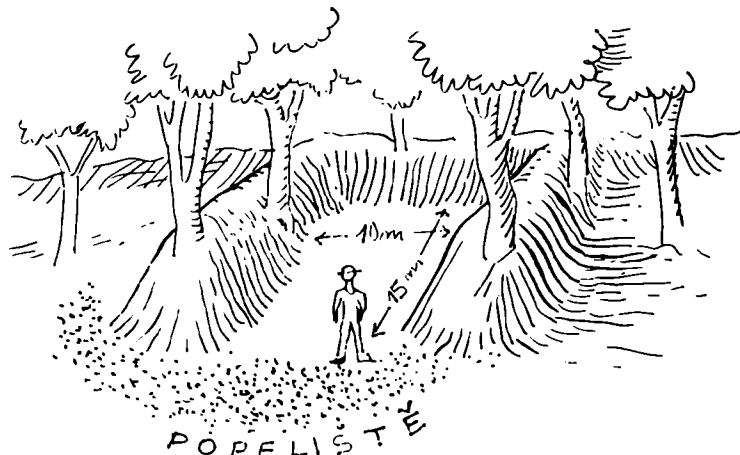
Obr. 3. Recentně porušená část úplně zachovaného půdorysu zaniklé vsi Bystřec.

Obr. 4. Recentně porušená část úplného půdorysu zaniklých Neradic.

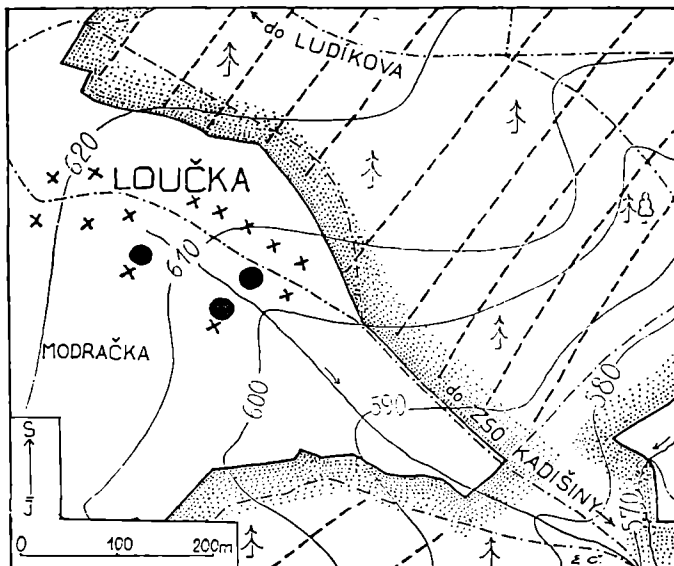
po žádné ze tří vsí nezůstala žádná vyvýšeninová stopa. O stavu půdorysného torza ZSO Loučky před jeho zničením informuje obr. č. 6.

V třetí podskupině ZSO: Housko, Neznámá Ves u Boskovic, šlo až done dávna o prakticky celý dochovaný půdorys. Zásahem jednotných zemědělských družstev v minulých 20–30 letech došlo v obou případech k úplnému zničení půdorysu bývalé osady. Na terénu Houska byla část půdorysu rozorána a zmé-

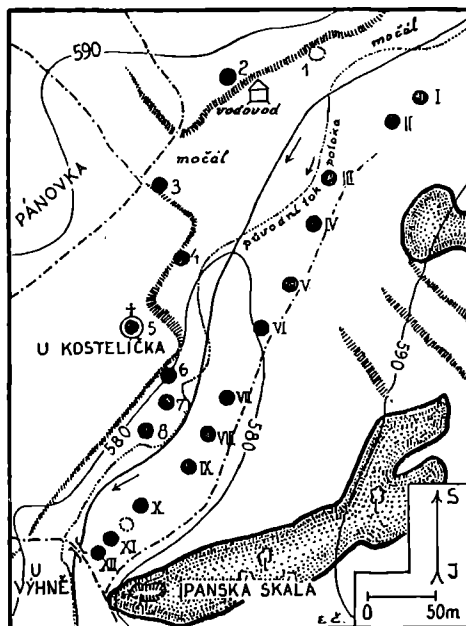

Obr. 5. Náčrt dvojitého valu u zaniklého Bystřce před porušením jeho pravé poloviny.

něna v pole, v další části byly typické vyvýšeniny buldozerem srovnány a místo nadále využíváno jako louka (obr. 7). Přitom vzal za své i relikty kostela a hřbitůvku, jediné církevní stavby ze zmíněných 54 ZSO. V případě neznámé osady u Boskovic byly relikty domů na úbočích travnatého žlíbku

Obr. 6. Recentně porušené zbytky půdorysu zaniklé vsi Loučky u Ludíkova.

Obr. 7. Recentně porušený úplný půdorys zaniklé vsi Housko.

rozorány, pramen protékající osou osady nahrazen vyrovnanou struhou a terén je využíván jako pole.

Počet zcela zničených nebo zčásti zničených půdorysů ZSO v posledních 30—40 letech odpovídá v souboru našich 54 ZSO 12,9 %, což se týká takřka každé osmé ZSO. Srovnáme-li však počet půdorysů zcela i zčásti dochovaných do padesátých let našeho století s počtem zničených půdorysů v posledních 30—40 letech, pak procento recentního ničení vyskočí na 22 %, což znamená postižení každého pátého až čtvrtého půdorysu z původně dochovaných do poloviny našeho století (tab. 2).

Tab. 2. Změny v dochování půdorysu 32 ZSO v letech 1950—1990

16 + 9 = 78 %	bez změny
7 = 22 %	zničeny zčásti nebo zcela

V posledních 40 letech jsme svědky nejen mizení reliéfových památek po usedlostech zaniklých středověkých osad, ale i mizení stop po středověkých plužinách v dnešních lesích. Týká se to zejména nižších schodkovitých a valovitých mezních pásů, jimiž jsou ohraničeny polní parcely, a mezizáhonových rýh, které ohraničují ze stran jednotlivé zaniklé záhony středověkých plužin.

Příčin, které ztěžují až znemožňují detekci těchto plužinových reliktnů, je více. Jednak je to dříve nevídané zarůstání lesních terénů různými druhy křovin a travin, proti čemuž lesní správa nic nepodnikají. Z dřevitých keřů je to bez černý, pámelník bílý, ptačí zob, trnovník akát a mn. j. Z travin, které na mnohých místech tvoří ztěžší proniknutelné plantáže, je to ostřice liščí, starček Fuchsův, kostřava obrovská, třtina křovištní (metlice) a mn. j.

Další příčinou je neodstraňovaný přirozený opad stromů: listí, suché kletí, spadlé suché větve, spadlé tlející soušky.

Na zaneřádování lesní půdy se zvláště podílí ponechávaný odpad při těžbě dřeva. Na místě se ponechávají osekání větve kmenů, vršky kmenů, kmeny narušené hnilobou. Při prosvětlování hustších mladých porostů se ponechávají na místě spousty drobných pokácených stromků, což činí terén naprosto nepřehledným a neschůdným.

Obrovské škody na reliéfu lesního terénu způsobuje stahování pokácených kmenů traktory nebo koňmi a používání těžkých těžebních strojů a dopravní techniky.

Ještě před 20—25 léty se daly na většině lesních ploch Dražanské vrchoviny detekovat a zmapovat celé zaniklé plužiny s jednotlivými tratěmi, úseky, parcelami a záhony. Za pouhých 2—3 poslední desetiletí se počet takovýchto ploch neuvěřitelně zmenšil.

Právem se dá říci, že jev ničení a zanikání stop po půdorysech ZSO a po reliktech zaniklých středověkých plužin v lesích zapadá do negativní ekologické bilance krajiny. Příčina tkví zřejmě v lidech, v jejich vykořisťovatelském vztahu k přírodě, v jejich nevšímavosti a lhostejnosti ke stavu bližšího i vzdálenějšího okolí, v jejich sobeckých zájmech nepřekračujících zdi jejich domků a ploty jejich dvorků a zahrad.

Během posledních necelých 40 let se nám podařilo na Dražanské vrchovině zjistit a podrobně zmapovat 54 zaniklých osad a u většiny z nich celý nebo částečný půdorys a celou nebo alespoň zlomkovu jejich plužinu. Dnes

— v důsledku popsáných změn — by už to nebylo možné nejen v námi zkoumaném kraji, ale patrně i v jiných regionech země. Památkové instituce by měly zařadit do svého programu nejen péči o významné stavební památky minulých dob, ale i o skromné pozůstatky zaniklých středověkých vesniček a jejich plužin. Neboť: tyto jsou významným pramenem poznatků o životě středověkého vesnického člověka a o obraze středověké zemědělské krajiny.

Zusammenfassung

Relikte der mittelalterlichen Ortswüstungen und ihrer Fluren auf dem Drahaner Hochland und ihr gegenwärtiger Zustand

Die moderne agrotechnische Praxis und die Vernachlässigung der Fortwirtschaft bei einer rücksichtslosen Waldnutzung wirkten sich in den letzten 40 Jahren negativ aus auf die Erhaltung der plastisch hervortretenden Relikte einzelner Bauten und ganzer Grundrißpläne der mittelalterlichen Ortswüstungen (weiter nur MAO) und ihrer Fluren.

In 22 Fällen von den insgesamt 54, auf dem Drahaner Plateau auf einer Fläche von 650 km² archäologisch untersuchten MAO, waren Spuren des Grundrisses einer mittelalterlichen, meistens in den Feldern liegenden Dorfsiedlung schon in früheren Zeiten vollkommen verwischt worden. In 32 Fällen blieb ein solcher Grundriß in der Gänze oder teilweise bis zu den 50 Jahren unseres Jahrhunderts (in den Wiesen und Wäldern) erhalten. Bei der Bodenkommissionierung wurden in den 50. Jahren Grundrisse von 7 MAO total oder teilweise aufgeackert. Das bedeutet, daß jeder vierte bis fünfte Grundriß zerstört oder beschädigt wurde.

Die Vernachlässigung der Waldbestände, Anhäufung des natürlichen Abfalls und des bei der Waldnutzung entstehenden Werkabfalls sowie Anwendung der schweren Gewinnungsmaschinen und Verkehrstechnik führten in denn Waldgegenden zur Umschichtung, Verschlammung und Beschädigung der erhaltenen Raine und Grundstücke der eingegangenen Fluren. Dadurch verringerte sich während der letzten 40 Jahre beträchtlich die Möglichkeit der Auffindung dieser geomorphen Gebilde, sowie der kartographischen Darstellung der eingegangenen mittelalterlichen Fluren, deren einzelner Gemarkungen, Abschnitte und Parzellen.

Im Hinblick auf diese Tatsachen sollten die Institutionen der Denkmalpflege den Relikten der MAO und deren Fluren ihr Interesse zuwenden.

Abbildungen:

1. Vollständig erhaltener Grundriß der MAO Ovčinec.
2. Teilweise erhaltener Grundriß d. MAO Lhota b. Vážany.
3. Rezent zerstörter Teil des komplett erhaltenen Grundrisses der MAO Bystřec.
4. Rezent zerstörter Teil des vollständigen Grundrisses der MAO Neradice.
5. Skizze des Doppelwalls bei der MAO Bystřec, vor der Zerstörung seiner rechten Hälfte.
6. Rezent zerstörter Überrest des Grundrisses der MAO Loučky b. Ludíkov.
7. Rezent zerstörter kompletter Grundriß der MAO Housko.